

ДУХОЎНЫЯ АРЫЕНЦЫ ДУ ПАЭЗІІ МАКСІМА ТАНКА І ПІМЕНА ПАНЧАНКІ

Паэзія Максіма Танка і Пімена Панчанкі – гэта люстэрка, у якім адлюстравалася цэлая эпоха з усімі дасягненнямі і заганамі нашага грамадства. Сваёй творчасцю пісьменнікі стварылі маштабна-філасофскую, драматычна-напружаную выяву чалавечага лёсу, далучанага да лёсу народа, яго гісторыі. Таксама лірыка М. Танка і П. Панчанкі – гэта люстэрка душы, у якім выявілася надзвычай багатая гама чалавечых пачуццяў. Для абодвух творчасць была спосабам духоўнага далучэння да жыцця праз лірычнае перажыванне свету. Паэтаў хвалююць фундаментальныя пытанні вяршачага быцця, лёс свету і лёс асобнага чалавека, тэма памяці, часу, радзімы, маральнага ўдасканалення чалавека. Яны шукаюць асноваўтваральныя духоўныя каштоўнасці, на якіх грунтуецца нармальная, асэнсаваная чалавечая жыццядзейнасць і якія здольны зберагчы асобу ў драматычных абставінах канца XX стагоддзя.

Сучасная лірыка М. Танка і П. Панчанкі звернута да сацыяльнай свядомасці чалавека і прасякнута гуманістычнымі памкненнямі. Асноўнымі крытэрыямі маральна-этычнай трываласці для мастакоў слова былі вера і вернасць – вера ў дабрыню і справядлівасць, вернасць гуманістычным ідэалам, пра што сведчаць назвы некаторых вершаў і асобных кніг П. Панчанкі: «Чалавечнасць», «Умелле», «І вера, і вернасць, і вечнасць» і інш. Многія творы М. Танка наскрозь прасякнуты ўслаўленнем чалавека, яго стваральнай місіі. Гэта пераважна вершы з антологіі зборнікаў паэта «Збор калосся», «Мой каўчэг», «Еггата»: «Жанчына», «Усё мае працяг жыцця...», «Не давайце таму хлеба...», «Уважна сочым...», «Столькі, столькі год дружылі...» і інш.

М. Танк заўсёды «падвяргаў гуманістычнай выверцы-аналізу зменлівыя з’явы і працэсы навакольнай рэчаіснасці, удзіліва асэнсоўваў найноўшыя навукова-тэхнічныя здабыткі людской супольнасці з пункта погляду іх адпаведнасці чалавечай «самасці», прыродзе і кожны раз перааконаўся ў недасканаласці грамадска-сацыяльнага жыцця, акцэнтаваў неабходнасць шансаваць і памнажаць спаконвечнае, багатае духоўнага свету насельніцтва зямлі: «справядлівасць і дабрыню, чуласць і спагаду, шчырасць і інш.» [3, с. 143]. У кантэксте гэтых надзвычай важных думак і ідэй напісаны вершы «Дрэвы паміраць...», «На зары нашага крылатага веку...», «Тры паклонь», «Усё мае працяг жыцця...», «Праўда», «Гудавы сярэбранікі» і шмат іншых.

Думка пра чалавека, яго выхаванне і духоўнае забеспячэнне – галоўнае ў творах як М. Танка, так і П. Панчанкі. Выхаванне сапраўднай асобы з моцным пачуццём адказнасці за свае справы – у цэнтры філасофскага верша М. Танка «Ты яшчэ толькі намёк на чалавека...». На думку пісьменніка: «І толькі тады становішся чалавекам, / Калі ўсе могуць спадзявацца / На цябе» [5, с. 328]. У вершы «Праўда бывае часцей непрыгожа» пісьменнік дае сваё тлумачэнне, чаму ў свеце столькі няшчырасці, крывалішча. Ён «праўда бывае часцей непрыгожая, / Недагледжаная, бегая басанож, / Гэта толькі крыўда вяльможная / Білшчыць, як забойцы нож» [5, с. 322]. Глыбокай філасофскай думкай напоўнены верш «Я люблю людзей, якія вераць...», у якім, з аднаго боку, паэт пералічвае самыя галоўныя сапраўдныя каштоўнасці ў свеце: любоў,

сяброўства, буслоў, калоссе, агонь, ваду, легенды ўсіх народаў свету, а па-другое, спявае гімн людзям, чья душа напоўнена прыроднай гармоніяй і верай ва ўсё светлае. Завяршаецца верш словамі: «І асперагаюся заўсёды / Тых людзей, што ні ва што не вераць» [5, с. 322]. У вершы «Іудавы сярэбранікі» М. Танк уздымае праблему маральнай недасканаласці і разбэшчанасці сучаснага грамадства. Аўтар папярэджвае пра тую лёгкасць, з якой здрадніцтва і хлусня хаваюцца пад маскай рэспектабельнасці ў сучасным свеце. Нават д'ябальская сіла чарта-нумізмата не змагла ўратаваць ад негатыўнага ўплыву Іудавых сярэбранікаў: «Усцешыўся... / Ды раптам дзіка ўзвыў, нібы схапіла / Вогненная жапа. / Цяпер сядзіць / Залезшы пад абрыў, / І дзьме на свае / Спаленыя лапы» [5, с. 446]. Іудавы сярэбранікі ва ўсе часы гісторыі будуць увасабляць абсалютнае зло, з якім трэба змагацца.

Супраць няшчырасці, абьякавасці, мяшчанства, прыстасавальніцтва ўсёй сваёй творчасцю выступай і Пімен Панчанка. Гэта – «адзін з самых эмацыянальных беларускіх паэтаў, лірык па самой сутнасці свайго таленту. Яго паэзія забяспечана маральна і эстэтычна, яна надзвычай змястоўная. У мастацкім свеце пераплецены сучаснасць з гісторыяй, рэалізм з рамантычнасцю, сацыяльнае з асабістым, бытавое з узнёслым. Такі сінтэз надае яго лірыцы, яго перажыванням аб'ёмнасць, праўдзівасць і пераканаўчасць» [2, с. 239–240].

Сваёй творчасцю П. Панчанка стварыў пэўную маральную атмасферу, фарміраваў духоўнае аблічча чалавека, сістэму яго каштоўнасных арыенціраў. Асноўным з іх, на думку паэта, з'яўляецца памяць. Вершы П. Панчанкі на тэму вайны становяцца сапраўдным узорам сінтэзу грамадзянскага, аб'ектыўнага і асабістага, душэўнага вымярэнняў. Тэма вайны хваліла паэта на працягу ўсяго творчага жыцця. Спачатку былі вершы, якія ў розных аспектах адлюстроўвалі трагедыю знявечанай беларускай зямлі, украдзенае дзяцінства і аднятую маладосць («Краіна мая», «Кожны з нас прыпасае Радзімы куток», «Сінія касачы», «Ты скажы мне, зязюла...», «Дзеці вайны», «Маё і тваё маленства» і інш.). У шэрагу твораў адчуваецца рамантызацыя і ўзвышэнне чалавечага подзвігу ў час вайны («Герой», «Вока снайпера», «Артабстрэл» і інш.). Пазней з'яўляецца шмат вершаў, у якіх выразна падкрэсліваецца антыгуманная сутнасць вайны («Іх вечныя агні», «Горкая годнасць», «Камсамolec з Расоншчыны» і інш.). Жалобнымі матывамі напоўнены твор «Іх вечныя агні», у якім пісьменнік выявіў ўсю глыбіню трагедыі беларускіх мацяроў, дзеці якіх не вярнуліся з вайны. І цяпер да канца свайго жыцця, застаўшыся «Адны сярод вялікай цішыні / Старыя маці ў печавы старасвецкіх / Штодзённа паляць вечныя агні. / <...> Уюцца каснікі агню і скачуць. / І твары ўзнікаюць з небіцца. / Цалуюць іх кабеты, ціха плачуць / І не клічуць самотнага жыцця» [4, с. 76].

Другі духоўны арыенцір у творчасці паэтаў – адносіны чалавека да прыроды. Самі яны былі ўлюбены ў лес, поле, птушак, ва ўсё жывое. Сваімі вершамі пісьменнікі схілялі чытача заўважаць прыгожае, быць справядлівымі і добрымі, не прымалі варварскіх, бяздушна-спажывецкіх адносінаў да прыроды. Праблема экалогіі знайшла шырокае адлюстраванне ў творах П. Панчанкі «Не люблю я слова «пакарыцель»...», «Лясы і рэкі», «Лясныя воблакі», «Сармацкае кадзіла», «Мне пільней пазіраем на рэкі...», «Зямля ў мяне адна» і інш. Калі на пачатку творчага шляху прырода ў паэта выступала як эстэтычная катэгорыя, як самакаштоўнасць, то ў 1960–1970-я гг. яна ўбачылася па-іншаму. Так, у вершы «Не люблю я слова «пакарыцель»...» П. Панчанка прыходзіць да высновы, што без аднасці з прыродай не можа быць ні гарманічнай асобы, ні гармоніі ў свеце. Твор «Хмары плаваюць над намі...» уяўляе сабой папярэджанне чалавеку, што перамога над прыродай прывядзе да знішчэння ўсяго жывога на зямлі. У вершы «Сармацкае кадзіла» П. Панчанка, ствараючы два часавыя планы, акцэнтнае ўвагу, як збяднела флора на зямлі за некалькі дзесяцігоддзяў, як мала заста-

лося кветак, вядомых з дзяцінства, што многія з іх занесены ў Чырвоную кнігу: «Адспявалі трубы залатыя, / Лета захлынула ў расе. / Кветкі ў лесе ёсць, / Але не тыя: / Да Чырвонай кнігі збеглі?» [4, с. 295].

На думку пісьменніка, вінаватыя ў гэтым самі людзі, іх непрадуманая ўмяшанне ў свет прыроды: «Душна ад жалезнага прагрэсу: / Дружна падрозаем жылы лесу, / Траў і кветак топчам карані, / Ад зялёнай адракаем радні» [4, с. 295].

Адной з дамінантных праблем, закранутых М. Танкам на старонках зборнікаў «Мой каўчэг» і «Еггата», з'яўляецца праблема пра выдаткі НТР і наступствы аварыі на Чарнобыльскай АЭС. У вершах «Экалогія», «Пажар на гарфяніках», «Рэха», «Шмат ты дзяцей узгадавала», «Падсочаны бор» і інш. асуджаюцца спажывецка-прагматычныя адносіны чалавека да «зялёнага свету».

У вершы «Экалогія» паэт звяртае ўвагу на праблему выхавання асобы: «А мы, прызнацца, / Хоть мінул тысячагоддзі. / І да гэтага часу / Не ўмеем хадзіць па зямлі / Так, як дні і ночы, / Вятры і птушкі, / Вятры і дажджы» [5, с. 239]. Як некалі Якуб Колас, Максім Танк заклікае людзей вучыцца жыць у гармоніі і суладдзі з прыродай.

Чарнобыльскае трагедыя глыбока і рознабакова асэнсоўваецца паэтам. У М. Танка нараджаюцца вершы-рэквіемы, своеасаблівыя элегіі смерці пра новы Апакаліпсіс – Чарнобыль («Цяпер асперагайцеся», «Тут Беларусь была», «З новага Апакаліпсіса», «Відаць, ад найвышэйшага прысуду...» і інш.). У гэтых творах прысутнічае трывожнае роздум пра нашу будучыню. Змрочныя фарбы, чорная меланхолія і песімізм з'яўляюцца дамінуючымі ў вершах, бо ў іх выяўляецца прадчуванне жудасных наступстваў радыяцыі на беларускай зямлі.

П. Панчанка на старонках зборніка «Высокі бераг» паказаў трагізм існавання чалавека на зыходзе XX стагоддзя, яго безабароннасць у паслячарнобыльскім свеце, «дзе пануе ліха, нішчыцца прыгожае і светлае. У выразнай бінарнай апазіцыі знаходзіцца рознаполюсная энергія свету, кантрасныя колеры святла і цемры, што сведчыць пра антанімічнасць паэтычнай свядомасці. Відавочная міфасімвалізацыя чорнага колеру» [5, с. 217–218]. «Шмат на жыцці нашым / чорных слядоў», – папярэджаў П. Панчанка пра небяспеку паглынання змрочнымі сіламі ўсяго светлага, чалавечага. У вершы «Чорныя дзіркі» паэт міфалагізаваў вобраз «чорных дзірак», адкуль вырываўся чарнобыльскае насланне і якія прагнуць засмактаць дзіцячыя жыцці. Чарнобыльскае карціна, поўная трагізму, намалевана і ў вершах «Аб самым смачным», «Раўнавага» і інш.

Паэт біў трывогу і аб стане роднай мовы, бо гэты стан таксама з'яўляецца пэўным звязом у ланцугу тых самых прычын і вынікаў, якія відавочна ўплываюць на паводзіны чалавека, фарміруюць яго залішне прагматычны і утылітарны падыход да жыцця: «Стан роднай мовы – як адной сцяблінкі ў сусветным моўным суквецці – таксама пытанне аб выхаванні свету і чалавека, аб яго духоўным здароўі» [2, с. 241]. У лепшых традыцыях П. Панчанкі напісаны вершы «Беларуская мова», «Развітанне».

Такім чынам, лірыка М. Танка і П. Панчанкі ўзвышае, дапамагае жыць і думаць. Лепшыя творчыя набыткі паэтаў, зарыентаваныя на агульначалавечыя, эстэтычныя і маральна-этычныя ідэалы, сталіся сапраўдным сведчаннем беларускага менталітэту і высокай духоўнасці нацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Бельскі, А. І. Галасы і вобразы : літ.-крыт. артыкулы / А. І. Бельскі. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2008. – 288 с.
2. Гніламёдаў, У. «Аб жыцці, аб людзях, аб сабе...» / У. Гніламёдаў // Польша. – 1981. – № 3. – С. 238–242.

3. Мікуліч, М. У. Чалавек і яго першакаштоўнасці ў паззіі Максіма Танка / М. У. Мікуліч // Дзявятыя Танкаўскія чытанні (да 100-годдзя ўніверсітэта) : матэрыялы Міжнар. навук. канф., г. Мінск, 26 верас. 2014 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т ; рэд. кал. : В. Д. Старычонак, І. М. Гоўзіч, Н. В. Заяц ; адк. рэд. В. Д. Старычонак. – Мінск, 2014. – С. 142–149.
4. Панчанка, П. Жытнёвы зван: выбр. / П. Панчанка. – Мінск : Маст літ., 2002. – 335 с.
5. Танк, М. «Мне пару крыл дало юнацтва...» : выбр. лірыка / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 479.

Жыганова А. П. (Мінск, Беларусь)

III ПРАСТОРВА-ЧАСАВАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ АПОВЕСЦІ АЛЕСЯ АДАМОВІЧА «АПОШНЯЯ ПАСТАРАЛЬ»

Аповесць Алеся Адамовіча «Апошняя пастараль» з’яўляецца адной з першых у беларускай (у тым ліку рускамоўнай) літаратуры антыўтопіяй, а дакладней – дыстопіяй, заснаванай на адлюстраванні «небяспечных, згубных і непрадбачаных наступстваў, звязаных з пабудовай грамадства, адпаведнага таму ці ішламу сацыяльнаму ідэалу» [3, с. 29]. Гэта гісторыя пра наступствы ядзернага сутакнення дзвюх звышдзяржаў, якія спрабавалі навізаць адна адной уласную мадэль пабудовы ідэальнага грамадства.

Хранатоп аповесці («адзінства прасторавых і часавых параметраў, накіраваных на выражэнне пэўнага мастацкага сэнсу» [2, с. 518]) адпавядае ўтапічнай традыцыі: дзеянне адбываецца на маленькім востраве, цудам ацалелым пасля ядзернай катастрофы, дзе адбываюцца і падзеі, якія, з аднаго боку, тлумачаць прычыны ўжо наяўнай катастрофы, з другога боку, вядуць да канчатковай паўнебачальнасці чалавецтва. Часавы прамежак, ахоплены ў творы, – гэта перыяд пасля вайсковай катастрофы і да канчатковага ядзернага апакаліпсісу. Памежная сітуацыя (гаміжжыццём і смерцю) для планеты і чалавецтва, хай і прадстаўленага трыма пакаленнямі ў жывых людзямі, дазваляе чытачу ўсваяць увесь жах сітуацыі і ўбачыць усё ў найбольш яркім святле.

Вянтураж аповесці, на фоне якога адбываюцца падзеі, адсылае нас то да жанру пастаралі, то да ўтопіі: райскі востраў, каханая мужчына і жанчына. Аднак гэтую ўтапічную ідылію жыцця на востраве парушаюць наступныя дэталі: пачварныя пышныя жоўтыя кветкі, што расліліся пасля першай ночы кахання; шматгаловыя пацукі, якія пажыралі самі сябе; бяспачныя чарапахі; сонца, што ходзіць па дузе, а не па кругу; навакольны іжык змрок. Да пэўнага моманту ўсе гэтыя дэталі не кідаюцца ў вочы чытачу, яны толькі незнарок пачынаюць яго хваляваць.

На першым плане ў аповесці знаходзяцца ўзаемаадносіны мужчыны і жанчыны, якія ўвасабляюць усё чалавецтва. І вельмі хутка чытач прыходзіць да думкі, што яны і ёсць усё чалавецтва, якое здолела выжыць пасля ядзернай катастрофы. Да з’яўлення на выспе трэцяга чалавека асэнсаваную памяць пра даядзернае мінулае мае толькі мужчына. Странна сознаваць, што я знаю столькі всего, што нікогда і нікому не падобіцца [1]; «щогольнул цытатай из «Фауста», а могу из «Илиады», а то из Шекспира бессмертные слова, фразы, мысли – казалось, зноса не будет им, хватит на тысячелетия миллиардам людей. Осталось (и надолго ли?) что подобрала утлая лодочка моей памяти, – отрывки, осколки, ошметки» [1].

Памяць пра катастрофу і яе ўжо наступствы таксама захоўваецца толькі ў свядомасці мужчыны: менавіта ад яго мы даведаемся, як змяняецца востраў ад нашэцыя шматгаловых пацукоў да жоўтых ванітоўных кветак і таямнічых успышак. Успаміны пра даядзернае мінулае з новай сілай праступаюць у той момант, калі на востраве з’яўляецца Трэці: «Мы захлебывались памятью об ушедшем, утерянном, загубленном